

Yeni Belgeler Işığında Mehmed Şâkir Efendi

Ersin DURMUŞ*

Öz

Bazı çalışmalarda, Mehmed Şâkir Efendi (1764-1836) hakkında yeterince bilgi sahibi olunamadığından, kimliği konusunda birtakım tereddütlerin bulunduğu ve farklı Şâkir efendilerin aynı kimse olma ihtimalinden söz edilmektedir. Bu çalışmada, öncelikle son dönem Osmanlı sahasına ait klasik biyografik eserlerden hareketle Mehmed Şâkir Efendi'nin hayatına dair ana hatlarıyla bilgiler verilmiş; arşiv taramaları neticesinde ulaşılabilen belgelerle bu bilgiler desteklenmiştir. Mehmed Şâkir Efendi'nin eserlerini incelemek suretiyle hayatına dair ulaşılan yeni bilgilere de yer verilmiştir. Bu bağlamda Mehmed Şâkir Efendi'nin kimliği ve eserlerinin, hiçbir tereddüde mahal bırakmayacak kadar kesin olmakla birlikte, isim/künye bilgilerinin farklı şekillerde yazıldığı gösterilmiştir. Mehmed Şâkir Efendi'nin Enderun Mektebi'nde yetiştiği, Osmanlı Sarayı'nda çeşitli görev ve hizmetlerde bulunduğu; kaynaklarda seyyid, hoca, dülbend ağası, rikâbdâr, sancak-ı şerif şeyhi, şair, mütercim ve şârih olarak kaydedildiği ifade edilmiştir. Ardından ise Abdurrahmân Molla Câmî'nin Bahâristân'ını şerh eden; Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Mesnevi'sini manzum olarak tercüme eden; mürettep bir Divan sahibi olan ve edebi otoriteler tarafından başarılı bulunan Mehmed Şâkir Efendi'nin, eserleri ile ilgili bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Şâkir Efendi, Enderun Mektebi, Osmanlı dönemi.

* Uzman, TC. Cumhurbaşkanlığı, Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Elmek: ersin.durmus@ismu.edu.tr ; ersin.durmus@tccb.gov.tr

Mehmed Şâkir Efendi In The Light Of New Documents

Abstract

In some studies it is stated that there is not enough information about Mehmed Şâkir Efendi (1764-1836), there are also hesitations about his identity, and moreover there is a possibility that different Şâkir Efendis may be the same person. The present study gives information about Mehmed Şâkir Efendi's life with the main lines based on the classical biographic works belonging to last Ottoman era. These information has also been supported by the documents gathered through archive searches. New information has been included by means of examining Mehmed Şâkir Efendi's life. Within this contexts, it has been revealed that the information on recordings of Mehmed Şâkir Efendi and his identity, although it is beyond question, has been documented divergently. It is stated in some source books that Mehmed Şâkir Efendi was grown up in Enderun school and had some duties and services in Ottoman Palace, and also was recorded as "sayyid, hodja, dülbend ağası, rikâbdâr, sanjak sheikh, poet, translator and commentator". Then some information about the works of Mehmed Şâkir Efendi, who interpreted Molla Jami's Bahâristân and translated Masnavi-i Ma'navi of Rumi poetically, and who had a reorganized divan and regarded as successful by the authorities.

Keywords: Mehmed Şâkir Efendi, Enderun School, Ottoman era.

1. Hayatı

Mehmed Şâkir Efendi ile ilgili bilgi edindiğimiz başlıca kaynaklar, Osmanlı Devleti'nin son dönemine ait biyografik mahiyetli klasik eserler, arşiv kayıtları ve Mehmed Şâkir Efendi'nin eserleridir.

Mehmed Şâkir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*'nde (Bursalı Mehmed Tahir, 1333: 2/266), Şâkir ismi öne alınarak Şâkir Mehmed Efendi olarak kaydedilmiş; aynı metnin sonunda ise sadece Şâkir Efendi olarak zikredilmiştir. Buradaki bilgilere göre fazıl bir isim olan Mehmed Şâkir Efendi, Enderun-ı Hümayun'da tahsil görmüştür ve aynı zamanda şairdir. Livâ-i Şerîf Şeyhliği hizmetinde iken h.1252 (m.1836) tarihinde İstanbul'da vefat ederek Eyüp Sultan Mezarlığına defnedilmiştir. Eserleri, bir nüshası Esad Efendi Kütüphanesi'nde mevcut *Manzum Mesnevî-i Şerîf Tercemesi* ile matbu *Şerh-i Bahâristân* ve *Divan*'dan ibarettir.

Sicill-i Osmânî'de ise Mehmed Süreyya (1311: 3/126), Şâkir Efendi ismiyle kaydettiği Mehmed Şâkir Efendi hakkında bu bilgilerden farklı olarak dülbend ağalığı ve rikâbdârlık görevlerinin ardından Nisan 1813'te emekliye ayrıldığını ve 1244'te (1828/29) Ordu-yı Hümâyûn'da Livâ-i Saadet Şeyhi olduğunu ifade etmektedir. *Bahâristân*'ı mensur olarak şerh; *Mesnevî-i Şerîf*'i ise manzum olarak tercüme ettiğini de eklemektedir.

Bu bilgilerden, Mehmed Şâkir Efendi'nin saraydaki dülbend ağalığı ve rikâbdârlık gibi Has Oda hizmetlerinden sonra emekli olduğu, on beş yıl sonra ise Livâ-i Saadet Şeyhliği görevine getirildiği anlaşılmaktadır.

İstanbul'da yaşadığını bildiğimiz Mehmed Şâkir Efendi'nin, *Fatîn Tezkiresi*'ndeki (Çiftçi: ekitap, 234-235) bilgilerden hareketle, İstanbul (Dersaadet) doğumlu olduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca şahsi kütüphanemizde bulunan nüshanın tercüme-i hâlinde, Mehmed Şâkir Efendi'nin saraya giriş tarihi olarak verilen 1188 (m.1774) yılı ile *Divan*'ın mürettep olduğu bilgisi buradaki bilgilerle örtüşmektedir.¹

¹ Bk. Ek-1.

Enderunlu Abdüllatîf Efendi (1321: 81), kendisi de Enderun'da yetişmiş biri olarak hazırladığı *Âyîne-i Derûn*² adlı eserinin “Enderûn-ı Hümâyûn'dan Neş'et Ederek Tarîk-i İlmî'ye Sülûk İle Tefeyyüz Eden Zevât” bölümünde Şâkir Efendi'yi ilim ehli arasında zikreder. Yazıldığı dönemde, Enderun ve Osmanlı Sarayı hakkında yeteri kadar çalışma yapılmamasından hareketle bu alandaki eksikleri giderme niyetiyle hazırlanan bu çalışmada Mehmed Şâkir Efendi'ye dair kayıtlar; 1241 yılında Livâ-i Saâdet şeyhi olduğu, *Mesnevi-i Şerîf*'i nazmen; *Bahâristân*'ı nesren şerh ettiği ve R.(Rebûlahir) 1252 tarihinde vefat ettiği, bilgileri ile sınırlıdır.

Şemsettin Sami (1311: 4/2823), ansiklopedik sözlük mahiyetindeki eserinin Şâkir Efendi maddesinde: “Müteahhirîn-i şu'arâ-yı Osmaniyeden üç kimsenin ismidir” izahının ardından birinci olarak es-Seyyid Mehmed Şâkir Efendi başlığı altında hayatı ve eserlerine dair yukarıda zikredilen bilgilerden bir kısmını verir.

Mehmet Nail Tuman ise, başta şair tezkireleri olmak üzere yetmiş beş eseri taramak ve ihtisar etmek suretiyle biyografik kaynak olarak hazırladığı *Tuhfe-i Nâilî*'de, kısaca bilgi verirken onu, Çukadarzâde Hâce Seyyid Mehmed Şâkir Efendi ismiyle tanıtır ve babasının sadrazam çuhadarlarından Ahmed Ağa olduğunu söyler (Özdemir, 2011: 84'ten alıntı).

Tayyârzâde (1292: 4/321), Târih-i Enderûn'da Mehmed Şâkir Efendi'yi: Cennet-mekân Sultan [Mahmûd] Hân-ı Sâni hazretlerinin rikâbdârları, Livâ-i Şerîf Şeyhi İncirköylü Hâce Şâkir Efendi olarak kaydetmiştir.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda, Şâkir Efendi'nin 1227 Şevval ayında (Ekim 1812) rikâbdârlık görevinde bulunduğu bilgisi ile örtüşen, 5 Rebûlâhir 1228 (7 Nisan 1813) tarihli, Kemankeş Mustafa Paşa Vakfı tevliyetinin Şâkir Efendi'ye tevcihi ile alakalı bir belge de bulunmaktadır (BOA. HAT. 1522.14.).³ Söz konusu görev talebinin, Rikâbdâr-ı Hazret-i Şehriyârî Şâkir Efendi imzasıyla bizzat padişaktan talep edildiği ve talebin padişah tarafından kabulünü müteakip gereğinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu belgede kendini Rikâbdâr-ı Hazret-i Şehriyârî Şâkir Efendi

2 Eserin tıpkıbasımı ve Enderun-ı Hümayun hakkında bilgi için bk. Köç (2013).

3 Bk. Ek-2.

olarak ifade etmesinden hareketle isminin bir kullanımının da Rikâbdâr Şâkir Efendi şeklinde olduğu söylenebilir.

Mehmed Şâkir Efendi'nin hayatına kısaca değinmekle birlikte, ailesi ve yaşadığı muhit hakkında nadide bilgiler edindiğimiz önemli bir kaynak da Şehsuvaroğlu'nun büyükelçi, doktor ve siyasetçi kimlikleriyle bilinen A. Hulusi Fuad Tugay'ın portresini işlediği biyografik eserdir. Eserin, (Deli) Fuad Paşa'nın da babası olan İncirköylü Müşir Hasan (Refet) Paşa'yı anlatan bölümü, Hasan Paşa'nın eniştesi (ablasının kocası) olması hasebiyle Mehmed Şâkir Efendi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre Mehmed Şâkir Efendi, Sultan II. Mahmud'un hocası olduğu için Hoca Şâkir Efendi ismiyle de bilinmektedir. İstanbul Paşabahçe yakınlarındaki İncirköy'de yaşadığından İncirköylü lakabıyla da anılmaktadır.⁴ Müşir Hasan (Refet) Paşayı, Sultan III. Selim devrinde saraya takdim eden de Eniştesi Şâkir Efendi'dir (Şehsuvaroğlu, 1972: 53-54). Ancak Şâkir Efendi'nin Dölbend Ağalığı dâhil olmak üzere bulunduğu tüm önemli vazifeler, otuz yılı aşkın saltanatı olan II. Mahmud dönemine denk geldiğinden Şâkir Efendi'nin bu yıllarda dölbend ağalığından daha alt rütbeli bir görevde olması muhtemeldir.

Mehmed Şâkir Efendi'nin, İncirköy'de doğduğunu ifade eden bir diğerk çalışma onun bestelenmiş şiirlerinden de örnekler sunmaktadır (Yarar, 1992: 143).

Divan'ında 116 şarkı bulunan Mehmed Şâkir Efendi'nin farklı makamlarda bestelenen şiirlerinin bestekârları arasında Sultan III. Selim, Küçük Mehmed Ağa ve Hacı Sadullah Ağa da vardır. Bununla birlikte Mehmed Şâkir Efendi, musikî bilgisini, Şerh-i Bahâristân'daki: "Nevâ, birkaç ma'nâya gelir ammâ bunda fenn-i mûsikî de bir makâm-ı mahsûsun ismidir ki pençgâh hânesiyle hüseyinî hânesi mâbeyninde perde-gîr ve pençgâh hânesinden âgâze edip ba'dehû aşağı gidip o pençgâh ve çargâh ve segâh hânelerin seyr ettirip düğâh hânesinde karar eder (s.245); Hakikatte mehterler beyninde ceng-i harbî derler bir usüldür, çâbuk çâbuk darb ederler. Ve nakarât, fenn-i mûsikîde "tenenenni-yelelelli" bu elfâzardan kinâyedir ve buna münâsib nevâht nâme ile sâz çalmaya dahi derler (s.322)" gibi ifadelerle şerhinde de göstermektedir.

⁴ Eniştesi Mehmed Şâkir Efendi gibi Enderun Mektebi'nde okuyan ve zamanla paşalığa yükselen Hasan Refet de eniştesinin *İncirköy'deki* konağında büyüdüğü için *İncirköylü* olarak tanınmıştır. Sonraları Paşabahçe'de Şişe ve Cam Fabrikası'nın az ilerisinde olan bu konağı, Abdülhak Hamid'in eniştesi (ablasının kocası) Sahip Molla almış; Abdülhak Hamid de dönem dönem bu sayfiyelikte kalmıştır.

Mehmed Şâkir Efendi'nin eserlerinden olan *Hediyyetü'l-İrfân Der-Şerh-i Bahâristân*'ın şahsi kütüphanemizde bulunan nüshasında yazarın tercüme-i hâli yer almaktadır.⁵ Bu tercüme-i hâl, eserin diğer nüshalarında ise yoktur. Tercüme-i hâli, El-hâc Ahmed Lütfullah imzasıyla kaleme aldığı görülen zatın, eserin vakfiyesinden, vâkıf Şeyh Ahmed Râşid en-Nakşibendî'nin kerîme-zâdesi olduğu ve eserin Şeyh Ahmed Râşid en-Nakşibendî tarafından kendisine ve nesline vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bu tercüme-i hâlde şârihin ismi Şâkir Efendi ve Seyyid Mehmed Şâkir Efendi olarak iki kez zikredilmektedir.

Hediyyetü'l-İrfân Der-Şerh-i Bahâristân metninde de şârih, kendi ismini, es-Seyyid Mehmed Şâkir (s.3) olarak zikreder. Ayrıca: "Lâkin e'l-hâletü hâzihî ahâlî-i gilmânân-ı Enderûn-ı Hümâyûn-ı cihân-bânîde bu san'atı bilmez, pek azdır. Husûsan sığar-ı sinninde çerâğ olup perverde-sarây olanlar gâyetü'l-gâye mahâret kesb etmişlerdir (s.132)" cümlesiyle saray zümresine mensup olduğunu bizzat işaret etmektedir. Hayatına dair bir diğer işaret de *Hediyyetü'l-İrfân Der-Şerh-i Bahâristân*'ın tezyîlinde kaleme aldığı münâcâtta babasını ismen zikrederek ona dua ettiği beyitlerdir: Hâssa-i peder-i büzürg-vârım / Bâdî-i vücûd-ı zâr-zârım / Mahmûd-hısâl Seyyid Ahmed / Yâ Rabb ola 'âlemeynde sermed (s.605).

Hediyyetü'l-İrfân Der-Şerh-i Bahâristân dışında *Manzum Mesnevî-i Şerîf Tercümesi* ve *Divan* sahibi olan Mehmed Şâkir Efendi'nin bu eserleri de hayatına ışık tutması açısından oldukça önemlidir.

Mehmed Şâkir Efendi'nin hayatına dair diğer kaynaklarda yer almayan önemli ve kapsamlı bilgileri, *Divan*'ının satır aralarında bulmak mümkündür.⁶ Divandaki beyitlerden: Doğum tarihinin h.1178 (m.1764/65) yılına denk geldiği; ilköğrenimini üç yaşından itibaren babası Seyyid Ahmed'den gördüğü; dokuz yaşında annesini kaybettiği ve aynı yıl saraya Saray'a girdiği; Farsça, inşa, bedi, nesir, mantık, fıkıh, kelam dersleri verdiği anlaşılmaktadır. Şiirlerinde, tasavvufî yönünün de kuvvetli olduğu görülen Mehmed Şâkir Efendi, *Divan*'ında Abdülkâdir Geylânî (ks.), Bahâeddin Nakşibend (ks.), Şeyh Sâ'deddin Cebâvî (ks.), Ahmed Rıfâî (ks.) gibi tasavvuf yolunun büyüklerini metheden kasideler yazmıştır. Eserlerinde Farsçaya hâkimiyeti açıkça görülen Mehmed Şâkir Efendi'nin Arapça şiirlerinden hareketle Arapçaya hâkim olduğu da söylenebilir.

⁵ Bk. Ek-1.

⁶ Divan için bk. Tüysüzoğlu Dikbaş (2005).

Mehmed Şâkir Efendi'yi, umumen Enderun-ı Hümayun; hususen Hazine-i Hümayun şairleri arasında zikreden Arıkoğlu (2012: 23-24), Mehmed Şâkir Efendi'nin Divanı içinde yer alan *Kilk ü Dil* mesnevisinin, Mehmed Şâkir Efendi'nin hayatına dair bilgiler vermesinden hareketle 1762 yılında doğmuş olabileceğini, Enderun'a giriş tarihinin ise 1772 olduğunu ifade eder.

Mehmed Şâkir Efendi'nin bir diğer eseri olan *Manzum Mesnevî-i Şerîf Tercümesi*'nin müellif nüshası da onun kendi künyesine dair verdiği bilgileri içermektedir. Eserin Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü Muzaffer Ozak I Koleksiyonu 112 numarayla kayıtlı bulunan ve *Mesnevî-i Şerîf*'in ilk üç defterini ihtiva eden müellif hattı nüshasını inceleyen Çakıcı (2008: 3), kayıtlarda künyenin "...es-Seyyid Mehmed eş-Şâkir bin es-Seyyid Ahmed..." şeklinde geçtiğini belirtmiştir. Burada Mehmed Şâkir Efendi'nin, kendini Seyyid Mehmed Şâkir b. Ahmed olarak Seyyid sıfatı ve baba adı olan Ahmed ile birlikte tesmiye ettiği görülmektedir. Bu bilgi, *Tuhfe-i Nâilî*'deki "babasının sadrazam çuhadarlarından Ahmed Ağa olduğu" bilgisi ile örtüşmektedir. Çakıcı (2008: 4), aynı nüshanın zahriyesinde ise "Hâce Şâkir Efendi, Bahâristân şârihidür, lâ tegful" kaydının da olduğunu zikreder. Burada iki nokta dikkat çekmektedir. Birincisi, *Manzum Mesnevî-i Şerîf Tercümesi* nüshasındaki bir kaydın *Bahâristân Şerhi*'ne atıfta bulunmasıdır ki bu atıf iki eserin de aynı kişiye ait olduğunu teyit eder niteliktedir. İkinci nokta ise aynı nüshanın farklı bir yerinde şârih isminin Hâce sıfatıyla birlikte Hâce Şâkir Efendi şeklinde kullanılmasıdır. Çakıcı (2008: 3): Temizel'in, söz konusu eserin Çuhadârzâde Şâkir Mehmed Efendi'ye ait olduğunu belirttikten sonra parantez içinde "Şâkir Paşa veya Feraizci Mehmed Şâkir yahut Mehmed Şâkir" ihtimallerini de vurguladığını aktarmaktadır (Temizel, 2007: 145'den alıntı). Temizel (2009: 111) aynı ihtimalleri TDEA (1998: 8, 101)⁷ ve Pekolcay'a (1996: 139) da atıfta bulunarak hazırladığı kısımda ifade eder. Buradaki Çuhadârzâde künyesi, zikredilen diğer kaynakların verdiği bilgiler ile örtüşmektedir. Ancak yapılan araştırmalarda Mehmed Şâkir Efendi'ye ait Paşa ya da Feraizci unvanlarına dair herhangi bir kayda rastlanmamış bilakis Şâkir Mehmed Paşa ile Feraizci Mehmed Şâkir Efendi'nin, Mehmed Şâkir Efendi'den farklı birer şahsiyet oldukları görülmüştür.

⁷ Mehmed Şâkir Efendi, TDEA'da yer alan Şâkir *Mehmed* maddeleri arasında parantez içerisinde Enderunlu olarak vurgulanmıştır.

Mazıoğlu'nun (1973: 291-292) da *Osmanlı Müellifleri*'nde adı geçen Mehmed Şâkir ve Şâkir Mehmed isimlerinin aynı kimse olma ihtimalinden kaynaklı tereddüdü vardır. Ancak Çakıcı'nın (2008: 3) da ifade ettiği üzere iki farklı kayıta geçen isimlerin aynı kişi olmadığı görülmektedir. Osmanlı Müellifleri'nde geçen iki benzer isimden biri, "Şâkir Efendi (Mehmed Şâkir Efendi)" başlığı ile verilmektedir. (Bursalı Mehmed Tahir, 1333: 1/98). Ancak bu zat "Halvetiyyenin Cerrâhiyye şubesi meşâyihından âşık bir zât" olarak tasvir edilmektedir ve eserleri arasında *Bahâristân* ya da *Manzum Mesnevî-i Şerîf Tercümesi* yoktur. Vefat tarihi h.1269/m.1852'dir ve Fatih Nişancı Camii karşısında medfundur. Aynı eserin ifadesiyle *Bahâristân* şârihi olan Şâkir Mehmed Efendi'nin ise h.1252/m.1836 tarihli vefatı ve *Osmanlı Müellifleri*'ndeki: "Hazret-i Hâlid kurbundaki mezaristâna defnedildi" (Bursalı Mehmed Tahir, 1333: 2/266) ifadesi, bu isimlerin farklı kişiler olduğunu göstermektedir.

Hayatı ile ilgili hatırı sayılır derecede yekûn teşkil edecek bilgi veren bu kaynaklardan hareketle Mehmed Şâkir Efendi'nin hayatı şöylece ihtisar edilebilir:

Mehmed Şâkir Efendi, hicri 1178 (m.1764/65) yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Ömrü İstanbul'da geçmiş bir edip ve devlet adamıdır. Şiirlerinde İstanbul'un birçok semti zikredilmektedir. Paşabahçe yakınlarında, İncirköy'deki konakta yaşamıştır. Saray ricalinden olan babası Ahmed Ağa, çuhadarlık görevinde bulunmuştur. İlköğrenimini üç yaşından itibaren babasından tahsil etmiştir. 1774 yılında dokuz on yaşlarında iken annesini kaybetmiş, aynı yıl Enderun'a adım atarak saray ricali arasına girmiştir. Sarayda çeşitli görevlerde bulunan Mehmed Şâkir Efendi, dülbend ağalığının ardından 1812'de rikâbdâr olmuş ve 1813 yılında tekaüt ederek resmi görevinden ayrılmış; aynı yıl Sultan II. Mahmud tarafından, Kemankeş Mustafa Paşa Vakfı tevliyeti, Şâkir Efendi'ye tevcih edilmiştir. Bir dönem Farsça, inşa, bedî, nesir, mantık, fıkıh, kelam dersleri de veren Mehmed Şâkir Efendi, on beş yıl aradan sonra 1828'de Livâ-i Şerîf Şeyhliği'ne getirilerek resmi göreve dönmüş, bu görevde iken 1836 yılında vefat etmiş ve Eyüp Sultan Türbesi yakınlarına defnedilmiştir.

Mehmed Şâkir Efendi'nin Enderun'da aldığı eğitim, yaptığı görevler ve eserlerinden yola çıkılarak iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği söylenebilir. Entelektüel birikimi, eserlerinde kendini açıkça göstermektedir.

2. Eserleri

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, Osmanlı İstanbul'unda, İstanbullu bir şârih, mütercim ve şair olarak Türkçe eserler veren Enderunlu Mehmed Şâkir Efendi, Bahâristân şerhi (*Hediyyetü'l-İrfân Der-Şerh-i Bahâristân*), Mesnevi-i şerifin manzum tercümesi (*Tercemânu'l-Ma'nevî fî-Tercemeti'l-Mesnevî*) ve *Divan* olmak üzere üç eser kaleme almıştır.

1. Hediyyetü'l-İrfân Der-Şerh-i Bahâristân: Geleneksel şerh anlayışıyla kaleme alınan eser, dil ve edebiyatla alakalı zengin içerik haricinde satır aralarında farklı disiplinlere dair bilgiler de sunmaktadır. Bu yönüyle, zaten bir klasik olan Molla Câmî'nin Bahâristân'ının zengin muhtevasını daha da zenginleştirmiştir. *Hediyyetü'l-İrfân Der-Şerh-i Bahâristân*'ın, klasik bir şerh olduğunu, özellikle Arapça/Farsça kaynak metinler Osmanlı Türkçesine aktarılırken kullanılan ve klasikleşen şerh yöntemiyle hazırlandığını, bu bağlamda kaynak kelimelelerin gramer ve semantik tahlilinden ifadenin mana inceliklerine uzanan bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür. Sultan III. Selim'e ithaf edildiği dibacesinden anlaşılan eser, h. 1209/m.1794/1795 yılında tamamlanmış; h.1252/m.1836 yılında ise tab' edilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin ifadesiyle, en mükemmel Bahâristân şerhidir ve cidden kıymetli bir eserdir (Babuşcu, 2014: 222).

Eserin tespit edilen nüshaları şunlardır: İBB. Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları K.000819, (tt. h.1209-m.1794), (385 vr. / 17 satır, nestalik-nesih). Milli Kütüphane, 50 Ür 361, (Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonundan), (455 vr. / 19 satır, nesih). Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 2770, (it. h.1223-m.1808), (335 vr. / 23 satır, nestalik). Şahsi Kütüphanem, (indeks/içindekiler ve tarihçe-i hayat ilaveli matbu nüsha) Dârü't-tubâati'l-âmire, (h.1252m.1836), (607 sayfa / 29 satır). Tespit edilen diğer matbu nüsha adresleri şunlardır: Atıf Efendi Kütüphanesi, 2145. Beyazıt. Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, 3674. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 2769. Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa Tekke, 458. Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, 1486. Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, 1485. Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 22 Sel 1712.

2. Tercemânu'l-Ma'nevî Fî-Tercemeti'l-Mesnevî: İki nüshası, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Bölümü, Muzaffer

Ozak I, No: 112. (müellif hattı) ile İÜ Müze TY 6308 adreslerinde tespit edilen eserin bir nüshasının ise Esad Efendi Kütüphanesi/Koleksiyonu'nda olduğu bazı kaynaklarda ifade edilmektedir.⁸

Manzum Mesnevi-i şerif tercümesi'ne Mehmed Şâkir Efendi, *Tercemânu'l-Ma'nevî fi-Tercemeti'l-Mesnevî* ismini vermiştir. Eser, *Mesnevî-i Şerîf*'in tamamının manzum tercümesi olması yönüyle önemlidir. Mehmed Şâkir Efendi, Süleyman Nahîfî (ö. 1151/1738)'den sonra *Mesnevî-i Şerîf*'in tamamını tercüme eden ikinci isimdir. Tartışmalı yedinci cildi de Mevlânâ'ya ait olabileceği zannıyla tercüme eden Mehmed Şâkir Efendi, 1830 yılında başladığı eseri vefatından bir yıl önce 1835 yılında tamamlamıştır. Gölpınarlı (1953: 146) bu tercümeyi başarılı bulmuştur. Tüm yüksek rütbeli resmi vazifeleri, otuz yılı aşkın saltanatı olan Sultan II. Mahmud dönemine denk gelen Mehmed Şâkir Efendi, eserini Sultan II. Mahmud'a sunmuştur (Güleç, 2008: 71).

2. Divan⁹: *Divan*'ın İki nüshası, MK. Yazmalar Koleksiyonu Fahri Bilge Kataloğu 329, İÜ. Nadir Eserler Kütüphanesi 309 ve adreslerinde tespit edilmiştir. Ayrıca İBB Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları K.93/3 numarada *Divan / Şâkir, Seyyid Mehmed b. Ahmed Ağa* (ö. 1252 H./1836 M.) adıyla kayıtlı bir nüsha bulunmaktadır.¹⁰ *Kâmûsu'l-A'lâm*'da (Şemsettin Samî, 1311: 4/2823), *Fatîn Tezkiresi*'nde (Çiftçi: ekitap, 234-235) ve şahsi kütüphanemizde bulunan *Hediyyetü'l-İrfân Der-Şerh-i Bahâristân* nüshasının tercüme-i hâlinde *Divan*'ın mürettep olduğu kayıtlıdır. İÜ nüshası mürettep olmayan *Divan*'ın Milli Kütüphane nüshası ise tam manasıyla klasik divan tertibinde olmasa da nispeten müretteptir. İçerisinde on yedi adet mesnevinin de yer aldığı, kendine has bir tertibi olan *Divan*'da kaside, gazel, mesnevi, kıta, rubai, beyt, musammat ve şarkı nazım şekilleri yer almaktadır.

⁸ Pekolcay (1996: 139), mesnevi neşirlerini sıralarken Mehmed Şâkir Efendi'nin Mesnevî Tercümesi ile ilgili: *Mehmed Şâkir, Mesnevi-i şerif mâ terceme-i manzume-i türki (Esad Efendi kütüp, yazma 6318)* bilgisini vermektedir. Temizel (2009:111) ise "Eserin bir nüshası İstanbul, Es'ad Efendi Ktp., Yazmalar; nr: 6218 veya 6318'de bulunmaktadır" bilgisini eklemektedir. Bu bilgileri teyit eder nitelikte bir bilgi de Osmanlı Müellifleri'ndeki, bu eserin bir nüshasının Esad Efendi Kütüphanesinde olduğu kayıtdır. Ancak yapılan tüm araştırmalara rağmen Esad Efendi Kütüphanesinde / Koleksiyonunda bu esere rastlanamamıştır.

⁹ Divan için bk. Tüysüzoğlu Dikbaş (2005).

¹⁰ Sırasıyla Râsih, Râgıb ve Fâzıl mahlaslı şairlerin şiirlerini de ihtiva eden bu nüshanın 117-136. varakları arasında Şâkir mahlaslı bir şairin şiirleri yer almaktadır. Mehmed Şâkir Efendi de şiirlerini Şâkir mahlasıyla yazmıştır. Bu nüshada düşürülen tarihler Mehmed Şâkir Efendi'nin yaşadığı yıllarla örtüşmektedir. Ancak buradaki şiirler, Mehmed Şâkir Efendi'nin divanındaki şiirler arasında bulunamamıştır.

Sonuç

Mehmed şâkir Efendi'nin kimliği, hiçbir tereddüde mahal bırakmayacak kadar kesin olmakla birlikte, isim/künye bilgilerinin yazılışına dair kaynaklar arasında bazı farklar görölmektedir. Bu farklar genellikle isimlerin takdim tehir-i, künyenin uzunluğu kısalığı ve sıfatların değişmesi ile ilgilidir. Mehmed şâkir Efendi, kaynaklarda: şâkir Efendi, şâkir Mehmed Efendi, Hoca (Hâce) şâkir Efendi, ûhadârzâde şâkir Mehmed Efendi, Rikâbdâr şâkir Efendi, İncirköylü Hoca (Hâce) şâkir Efendi, Seyyid Mehmed şâkir Efendi, Seyyid Mehmed şâkir b. Ahmed, Seyyid Muhammed şâkir gibi nüanslarla isimlendirilmektedir. Gerek biyografik kaynaklar gerekse şârihe ait eser ve nüshalardaki yazımlardan hareketle yapılan ve yukarıda ifade edilen tahkik ve tahriler neticesinde bu çalışmada Mehmed şâkir Efendi ismi tercih edilmiştir.

Mehmed şâkir Efendi, edebi yönüyle olduğu kadar Osmanlı devlet adamı kimliğiyle de ön plana çıkan bir isimdir. Bu bağlamda Mehmed şâkir Efendi'nin gerek devlet hizmetleri gerekse eserleriyle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, İslam medeniyeti ve Türk edebiyatına önemli katkılar sağlamış bir şahsiyet olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Arıkoğlu, İsmail (2012), Enderunlu Şairler. *XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatı içinde*, ed. Muhsin Macit ve Osman Horata, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Bursalı Mehmed Tahir (1333), *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Çakıcı, Bilal (2008), “Mehmed Şâkir’in Manzum Mesnevi Tercümesi”, *Erdem Dergisi*, C. 18, S. 50, Nisan, s. 52-58.
- Çiftçi, Ömer. (2016. 03. 03). “Hâtîmetü’l-Eş‘âr (Fatîm Tezkiresi)”, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10736,metinpdf.pdf?0>. (Erişim Tarihi: 2016. 03. 03).
- Enderûnlu Abdüllatîf Efendi (1321), *Âyîne-i Derûn*. Topkapı Sarayı Kitaplığı Müzesi. Yeniler. 81.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. (1953), *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Güleç, İsmail (2008), *Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Köç, Ahmet (2013), *Enderûnlu Abdüllatîf, Âyîne-i Derûn [Osmanlı’ya Devlet Adamı Yetiştiren Mektep: Enderûn-ı Hümayûn]*, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Mazıoğlu, Hasibe (1973), “Mesnevinin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri”, *Bildiriler: Mevlânâ’nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlânâ Semineri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 275-297.
- Mehmed Süreyya (1311), *Sicill-i Osmânî*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Mehmed Şâkir Efendi (1836), *Hediyetü’l-İrfân Der-Şerh-i Bahâristân*. İstanbul: Dârü’t-Tıbâati’l-Âmire.
- Mehmed Şâkir Efendi, *Dîvân-ı Mehmed Şâkir*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: 309.
- Mehmed Şâkir Efendi, *Dîvân-ı Mehmed Şâkir*. Milli Kütüphane Fahri Bilge Kataloğu: 329.
- Mehmed Şâkir Efendi, *Hediyetü’l-İrfân Der-Şerh-i Bahâristân*. İBB. Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları: K.000819.
- Mehmed Şâkir Efendi, *Hediyetü’l-İrfân Der-Şerh-i Bahâristân*. Milli Kütüphane: 50 Ür 361.
- Mehmed Şâkir Efendi, *Hediyetü’l-İrfân Der-Şerh-i Bahâristân*. Süleymaniye Kütüphanesi: Esad Efendi, 2770.
- Mehmed Şâkir Efendi, *Manzum Mesnevi-i Şerîf Tercümesi*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Bölümü: Muzaffer Ozak I, No: 112.
- Mehmed Şâkir Efendi, *Manzum Mesnevi-i Şerîf Tercümesi*. İstanbul Üniversitesi Müze: TY. 6308.
- Özdemir, Fatma (2011), *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ II*. Cilt s.468-734, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi SBE: Yayımlanmamış YLT.
- Pekolcay, Neclâ (1994), *İslâmî Türk Edebiyatı I*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Şehsuvaroğlu, N. Bedi (1972), *Hekim Bir Siyasetçimizin Portresi: Büyükelçi Dr. A. Hulusi Fuad Tugay*, İstanbul: Hüsûtabiat Matbaası.

- Şemsettin Sami (1311), *Kâmûsu'l-A'lâm*, İstanbul: Mihrân Mabaası.
- Tâhirü'l Mevlevî (2014), *Şukûfe-i Baharistan* hzl Semâ Babuşcu, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Tayyârzâde, Ahmed Atâ (1292), *Târih-i Atâ*, İstanbul: Yahya Efendi Matbaası.
- T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (BOA). HAT. 1522.14.
- Temizel, Ali (2009), *Mevlâna Çevresindekiler; Mevlevilik Ve Eserleriyle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler*, Konya: Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. (1998). “Şâkir Mehmed (Enderunlu)”, C. 8, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tüysüzöğlü Dikbaş, Fatma (2005), *Çuhadâr-Zâde Şâkir Divânı (Metin-İnceleme)*, Ankara: Gazi Üniversitesi. SBE: Yayınlanmamış YLT.
- Yarar, Mehmet Turan (1992), *Doruktan Doruğa Güfte Şairleri*, Antakya: Kültür Ofset Basımevi.
- Ek-1** Matbu *Hediyetü'l-İrfân Der-Şerh-i Bahâristân* nüshasına müzeyyel tercüme-i hâl. (Şahsi kütüphane nüshası)
- Ek-2** Mehmed Şâkir Efendi'ye Kemankeş Mustafa Paşa Vakfı tevliyeti tevcih edildiğine dair hatt-ı hümayun (BOA. HAT. 1522.14)